

MAREK KOŁODZIEJCZYK
Wydział Teologiczny
Uniwersytet Śląski, Katowice

ISTOTA PRAWDZIWEJ RELIGII WEDŁUG ŚW. AUGUSTYNA Z HIPPONY I JOSEPHA RATZINGERA (BENEDYKTA XVI) NA PODSTAWIE X KSIĘGI *DE CIVITATE DEI*

Słowa kluczowe: św. Augustyn, Joseph Ratzinger, religia, kult, ofiara, serce, komunia z Bogiem

1. Wprowadzenie. 2. Prawdziwy kult. 3. Prawdziwa ofiara. 4. Konkluzja

1. WPROWADZENIE

Dziesiąty rozdział *De Civitate Dei* św. Augustyna wpisuje się w augustyńską dialektykę poszukiwania i dochodzenia do prawdy. Jest to traktat na temat prawdziwej religii¹, a właściwie jej prawdziwych przesłanek, której podmiot stanowi żywy, osobowy Bóg. Powszechnym przejawem każdego systemu religijnego, należącego do jego istoty, jest kult. Prawdziwa religia domaga się kultu opartego na prawdziwej ofierze i na ten temat będą się wypowiadać dwaj teologowie wymienieni w tytule.

Zarówno wielkiego myśliciela chrześcijaństwa – św. Augustyna, jak i nawiązującego do niego w swojej teologii – kardynała Josepha Ratzingera, znamionuje pragnienie odkrywania istoty chrześcijaństwa współcześnie żyjącym im ludziom. Dlatego wydaje się uzasadnione zestawienie tych dwóch postaci, gdzie wypowiedzi Kardynała są komentarzem do Augustyna.

2. PRAWDZIWY KULT

Jednym z najpiękniejszych i najgłębszych tekstów Starego Testamentu, mającym jednocześnie odcień kultyczny, jest Psalm 73 (72). Zwłaszcza werset 28, *Dla mnie*

---

¹ Zob. P. Brown, *Augustyn z Hippony*, tłum. W. Radwański, Warszawa: PIW 1993, 322 (chrześcijaństwo jako naturalna, „wspólna dla całej ludzkości droga”).

zaś jest szczęściem przebywać blisko Boga, który przewija się w tym monumentalnym dziele siedmiokrotnie i stanowi głęboką kwintesencję X księgi². Cytowane przez Augustyna inne fragmenty tego ulubionego przez Pisarza Psalmu (w. 23–28) aż czternastokrotnie, można uznać go za podstawę Traktatu. Występujący tu czasownik *być blisko* w tłumaczeniu z Septuaginty – *proskollaomai* (Włg *adhaerere*) oznacza *przykleić się*, *przywrzeć*, być uczeponym. Zastosowana konotacja podkreśla intensywność tej bliskości³ oraz wyraża niemal fizyczne przyłgnięcie charakterystyczne dla związku małżeńskiego. To samo słowo bowiem użyte jest tylko raz w Księdze Rodzaju (Rdz 2, 24) do wyrażenia relacji zjednoczenia między kobietą i mężczyzną.

Przyłgnąć do Boga, który jest istnieniem, znaczy żyć w stanie wewnętrznego ożywienia, bo jak pisze św. Augustyn „[...] dobro nasze, którego najwyższa miara jest przedmiotem wielkiego sporu pomiędzy filozofami, polega nie na czym innym, jak na zjednoczeniu się z Bogiem, Jego to jednego duchowy uścisk, jeżeli tak można powiedzieć, napełnia i użyźnia rozumną duszę [...]”⁴. Szczęście według myśliciela z Tagasty wynika ze świadomego wyboru dobra jako przedmiotu autentycznej miłości oraz pragnienia serca zwróconego w kierunku Osoby.

Natomiast kard. J. Ratzinger pisze w tym samym tonie: „[...] *beatitudo* ludzi polega na zjednoczeniu się z jednym Bogiem w miłości: «Mihi autem adhaerere Deo bonum est» (Ps 72, 28). Kto więc zmierza do osiągnięcia szczęśliwości, musi dążyć do zespolenia z Bogiem. Dlatego droga do szczęśliwości polega na oddaniu Bogu własnego «ja» i – zgodnie z tym – na tym właśnie także polega wymagany kult”⁵. Oddawanie Bogu prawdziwej czci służy także człowiekowi przez to, że przynosi mu zbawcze owoce, czyniąc go szczęśliwym w bliskości Boga.

Tę samą myśl kontynuuje i wzmacnia Benedykt XVI w swoim papieskim kazaniu dla Papieskiej Akademii Nauk: „Modlący się (autor Psalmu 73) niejako doświadcza absolutności: dobrem ponad wszystkimi dobrami jest bycie umiłowanym przez Boga, które nie przemija. To jest właściwe dobro. Inne dobra przychodzą i przemijają, ukazują się więc w całej swojej relatywności. Prawdziwym dobrem jest to, by być z Nim, by być trzymanym przez Jego rękę. I ta ręka mnie nie wypuszcza”⁶.

W kontekście rozważań Biskupa Hippony i J. Ratzingera/Benedykta XVI o roli serca w kulcie chrześcijańskim, dobitnie wypowiada się znawca ich teologii ks. J. Szymik: „Prawdziwy kult chrześcijański nie jest nigdy pustym rytuałem, obrzędem-wydmuszką, ale relacją z Bogiem, przyłgnięciem do Chrystusa, tak współ-

² W przeciwieństwie do G. Madec (*Le livre X du de Civitate Dei: Le sacrifice des chretiens* w: *Studia Ephemeridis Augustinianum* 86, Roma 2003) uważam, że zawarty tu komentarz św. Augustyna do Psalmu 73 (72) jest bardzo logicznie powiązany z tematem X księgi dzieła *O Państwie Bożym*, jeśli sięgnie się do głębokiej interpretacji tekstu psalmu.

³ Por. G. Ravasi, *Psalmy*, cz. 3, tłum. K. Stopa, Kraków: Salwator 2008, 132.

⁴ Św. Augustyn, *O Państwie Bożym* (dalej: OPB), tłum. W. Kornatowski, t. 1, Warszawa: PAX 1977, X, 3, 592–593.

⁵ J. Ratzinger, *Lud i Dom Boży w nauce św. Augustyna o Kościele*, w: *Opera omnia*, t. 2, tłum. W. Szymona OP, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014, 250.

⁶ Benedykt XVI, *Kazanie*, w: *Opera omnia*, t. 10, tłum. J. Kobienia, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014, 641.

notowym (Kościoła), jak osobistym (poszczególnego człowieka). Prawda kultu jest prawdą serca⁷. Podczas gdy religia pogańska sprowadza się całkowicie do widzialnego kultu, stawiając na pierwszym miejscu praktyki kultyczne i określone ćwiczenia psycho-fizyczne, to chrześcijaństwo jest religią rozumu i serca (duchową), w której kult realizuje się w przyjęciu wiary biblijnej, wkroczeniu w rzeczywistość zawierzenia i miłości.

Prawdziwy kult ma swoje źródło w postawie serca, wrażliwości na relacje z żywą osobą Boga. A poszukiwanie Go, bycie blisko Niego staje się przywiązaniem do Boskiego Ty, nie tylko rozumem, filozoficznym myśleniem, ale sercem, szczególnie przez pragnienie, tęsknotę i nadzieję.

Niezwykle trafne przemyślenie na ten temat można znaleźć u H.von Campenhausena w stwierdzeniu, że „[...] interpretacja i uzasadnienie wiary chrześcijańskiej musi różnić się od pogańskiej służby bożkom nie tylko przedmiotem wiary, ale również rodzajem kultu oraz wewnętrzną istotą swego stosunku do Boga i do świata⁸. Chodzi tu nie o materialne, zewnętrzne, ale o miłosne, duchowe, w znaczeniu realnym, bycie z osobowym – relacyjnym Bytem, który pierwszy obdarowuje swoją miłością człowieka wierzącego. Przy czym miłość nie jest autonomicznym dziełem woli człowieka, ale pochodzi od miłosiernego Boga, jak ukazuje to w całym swoim nauczaniu św. Augustyn.

3. PRAWDZIWA OFIARA

Do charakterystycznych dla kultu religijnego czynności należy ofiara. Stanowi ona istotę i podstawową formę kultu obok modlitwy i jedną z najbardziej kluczowych kwestii chrześcijaństwa. W zależności od tego jak ją interpretujemy, podpisujemy się pod określoną koncepcją religijności, a nawet obrazem Boga.

Na stronach X księgi, która jest obiektem licznych komentarzy teologicznych⁹, Augustyn daje definicję prawdziwej ofiary: „Prawdziwą ofiarą jest przeto każde dzieło, które się przyczynia do połączenia nas świętą wspólnotą z Bogiem, to znaczy dzieło odnoszące się do owego najwyższego dobra, dzięki któremu możemy stać się naprawdę szczęśliwi¹⁰. Ofiara człowieka nie byłaby możliwa, gdyby nie ofiara Chrystusa, który się za nas ofiarował i w swojej ofierze niesie nasze ofiary. Precyzyjnie i w ujmujących słowach wyraża tę myśl kard. Ratzinger: „Stary kult upadł i został zniesiony w samoofiarowaniu się Jezusa Bogu i ludziom, co teraz jawi się jako prawdziwa ofiara, jako duchowy kult, w którym Bóg i człowiek przycierają się

⁷ J. Szymbik, *Theologia Benedicta*, t. 2, Katowice 2012, 57

⁸ H. von Campenhausen, *Ojcowie Kościoła*, tłum. K. Wierszyłowski, Warszawa: PAX 1967, 388–389.

⁹ Najważniejsze komentarze znajdują się w pismach Josepha Ratzingera (*Opera omnia*, t. 2), które załączam w bibliografii. Tam też można zapoznać się z wybranymi komentarzami zawartymi w opracowaniach polskich i obcojęzycznych.

¹⁰ OPB 10, 6, t. 1, 597

i jednają...¹¹. Jednym z najważniejszych miejsc, gdzie Augustyn opisuje takie ustanowienie – prawdziwej czci oddawanej Bogu – w kategorii przechodzenia ST w NT jest ten oto passus: „...całe to odkupione państwo, czyli zgromadzenie i społeczność ludzi świętych, jako powszechna ofiara składane jest Bogu przez Wielkiego Kapłana, który także sam w męce swej ofiarował się za nas”¹².

I w kolejnym miejscu zamyka tę myśl: „...tak powinniśmy również wiedzieć, że ofiarę widzialną należy składać nie komuś innemu, lecz tylko Temu, dla kogo w sercach naszych ofiarą niewidzialną winniśmy stać się my sami”¹³.

Rzeczywisty kult dokonał się w ofiarowaniu Syna Bożego, który stał się człowiekiem. Od tego czasu, przez zjednoczenie z ofiarą Jezusa, człowiek nie tylko może oddawać prawidłowy kult Bogu, ale otrzymuje moc, aby samemu stać się ofiarą miłą Bogu, ofiarując całego siebie. Właściwą ofiarą jest człowiek podobny do Boga przez naśladowanie go i zjednoczenie się z Nim.

Jest to nowe pojęcie ofiary, wyrażające się nie w formach obrzędowych i ideowych, ale przez poświęcenie się Bogu i osobowe złączenie się z Nim przez miłość. Religia chrześcijańska odnosi wszystko do kultu Bożego, jednak zawsze na drodze miłości konkretnej, osobowej w stosunku do Boga, siebie samego oraz drugiego człowieka¹⁴.

W chrześcijaństwie i w pojmowaniu Augustyna słowo kult, oprócz kierunku wertykalnego, ma jeszcze kierunek horyzontalny. Święty doktor Kościoła łączy ze sobą ofiarę (*sacrificium*) i miłosierdzie (*miser cordia*).

Analiza X księgi (3–6) *De civitate Dei* prowadzi do wyodrębnienia dwóch form prawdziwej ofiary¹⁵:

- sam człowiek ofiarą dla Boga,
- chrześcijanin – indywidualnie i we wspólnocie z innymi dla Kościoła.

Istota ludzka staje się ofiarą dla Boga poprzez pragnienie „niewyraźnego, niematerialnego uścisku”¹⁶, przez pokorę serca i przez wyrzeczenie się przywiązania do własnego „ja”: „Gdy wznosi się doń serce nasze, staje się Jego ołtarzem... Okadzamy Go najprzyjemniejszym kadzidłem, kiedy przed Jego obliczem palamy czystą i świętą miłością”¹⁷. Człowiek staje się ofiarą dla Boga, gdy poszukuje Go w modlitwie, w której otwiera się na światło prawdy (jest to jeden z najważniejszych punktów nauczania Augustyna w antropologii teologicznej) i rozpoznaje swoje prawdziwe szczęście oraz wielkość.

Taka ofiara nie może być „głaskaniem” naszej moralności, lecz winna być ukierunkowana jedynie na samego Boga. „Ofiara należy się jedynie Bogu [...] Należy tedy wierzyć, że Bóg nie potrzebuje nie tylko trzody lub jakiegokolwiek innej znikomej rzeczy, ale nawet samej prawości ludzkiej: cały należny kult Boga przyno-

¹¹ J. Ratzinger, *Wiara – prawda – tolerancja*, tłum. R. Zajączkowski, Kielce: Jedność 2005, 124.

¹² OPB 10, 6, t. 1, 598.

¹³ Tamże, 10, 19, t. 1, 626.

¹⁴ Por. J. Ratzinger, *Lud i Dom Boży...*, dz.cyt., 258.

¹⁵ Por. G. Madec, dz.cyt., 236.

¹⁶ Zob. OPB 10,18, t.1, 625.

¹⁷ Tamże, 10, 3, t. 1, s. 592.

si korzyść człowiekowi, a nie Bogu [...] Nie chce więc ofiary z zabitego bydłęcia, pragnie zaś ofiary ze skruszonego serca”¹⁸.

Dla Doktora Łaski relacja człowieka z Bogiem jest pierwotna i najważniejsza; z niej wypływa miłość bliźniego, która jest pochodną tej pierwszej. Myśl Świętego Biskupa podejmuje w swojej wypowiedzi J. Ratzinger: „Augustyn przeciwstawia więc dawnemu, obrzędowemu i kultowemu pojęciu ofiary nowe jej pojęcie. Ofiara nie jest dla niego czynnością kultową, lecz jest to człowiek poświęcony i oddany Bogu całym sobą, a nie spirytualistycznie. I bardzo mocno dodaje: Zgodnie z tym teraz można powiedzieć: jedynym kultem, który naprawdę może istnieć, jest miłość”¹⁹.

Obaj teologowie zgodnie nauczają, że istota ofiary polega na zjednoczeniu człowieka z Bogiem, a w przypadku człowieka grzesznego na uprzednim powrocie do Niego. To pojęcie znamionuje się tym, że nie dopuszcza do oddzielenia kultu od życia. „Tak więc prawdziwe ofiary są dziełami miłosierdzia czy to w stosunku do siebie samego, czy w stosunku do bliźnich, odnoszącymi się jednak do Boga”²⁰.

Na tę podwójność treści ofiary wskazuje także inny fragment: „A kiedy człowiekowi umiającemu już miłować siebie samego, poleca się, by kochał bliźniego tak jak siebie samego, to czyż poleca mu się coś innego niżli zachęcanie bliźniego w miarę możliwości, by kochał Boga. Oto jest cześć Boga, oto prawdziwa religia, oto właściwa pobożność, oto Bogu tylko należna służba!”²¹.

W tym miejscu należy także zacytować Benedykta XVI, który podejmuje myśl św. Augustyna w kontekście problematyki Psalmu 73: „Tutaj doszliśmy do punktu, w którym Augustyn dawnej pogańskiej polis Rzymian i jej kultowi może przeciwstawić objawioną teraz w Kościele *civitas* Boga jako miejsce prawowitego i zbawczego kultu. Jego podstawowym prawem, które go wewnętrznie kształtuje, jest bowiem miłość”²².

Miłość, która najpełniej wyraża się w miłosierdziu (miłosierdzie), według Hipocńczyka łączy się ściśle ze sprawiedliwością. Realizuje te cnoty w swoim życiu ten, kto uczciwie żyje i dobrze czyni wszystkim ludziom²³. Zagłębiający w myśli Świętego, Papież adresuje swoje rozważanie do ludzi współczesnych: „Pragniemy sprawiedliwości, dlatego pragniemy także prawdy. Widzimy, że szerzy się kłamstwo, że zyskuje ono popularność [...]. Spodziewamy się, że tak nie zostanie, że prawdzie przyzna się słuszność [...] Pragniemy tego, żeby skończyła się ciemność nieporozumień, które nas dzielą, żeby skończyła się niezdolność kochania i żeby możliwa stała się prawdziwa miłość, która uwolni całą naszą egzystencję z więzienia jej samotności, otworzy ją w kierunku drugich na nieskończoność [...]”²⁴.

¹⁸ Tamże, 10, 4, t. 1, 594; tamże, 10, 5, t. 1, 594–595.

¹⁹ J. Ratzinger, *Lud i Dom Boży...*, dz.cyt., 252–253.

²⁰ OPB, 10, 6, t. 1, 598.

²¹ Tamże, 10, 3, t. 1, 593.

²² Benedykt XVI, *Lud i Dom Boży...*, dz.cyt., 252.

²³ Por. OPB, 10, 5, t. 1, 596

²⁴ Benedykt XVI, *Kazanie...*, dz.cyt., 428.

Charakter duchowy człowieka przejawia się w zdolności do kochania i wyrażaniu miłości w życiu. Jest ona tak ważna, że Bóg nadał jej rangę podwójnego przykazania.

4. KONKLUZJA

Podsumowując przedstawione powyżej porównanie refleksji, warto jeszcze raz podkreślić, że prawdziwą religię charakteryzuje kult, którego istota opiera się na miłości jednoczącej z osobowym Bogiem. Analiza tekstów św. Augustyna i kard. Ratzingera prowadzi do wniosku, że bez miłości religia staje się grą pozorów i iluzji.

Miłość ofiarowana przedstawia się nie jako teoria, ale jako życie (czyn), samo bowiem znaczenie słowa i pojęcia Bóg w języku greckim oznacza działanie, poruszanie się, troszczenie się. Istotą duchowego charakteru czci oddawanej Bogu, a więc sensem wiary chrześcijańskiej jest komunია z Bogiem. Osobista relacja ze Zbawicielem weryfikuje się w ofierze z siebie samego i miłosierdziu wobec innego człowieka, które dla Augustyna są przede wszystkim odpowiedzialną troską o jego zbawienie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Augustyn św., *O Państwie Bożym*, tłum. z łac. W. Kornatowski, t. 1, Warszawa: PAX 1977
- Ratzinger J., *Lud i Dom Boży w nauce św. Augustyna o Kościele* w: *Opera omnia*, t. 2, tłum. z niem. W. Szymona OP, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014.
- Ratzinger J./Benedykt XVI, *Kazanie* w: *Opera omnia*, t. 10, tłum. z niem. J. Kobienia, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014.

Opracowania

- Madec G., *Le livre X du de Civitate Dei: Le sacrifice des chretiens*, Studia Ephemeridis Augustinianum 86, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2003.
- Neush M., *Le sacrifice dans les religions*, Paris: Institut Catholique de Paris 1994.
- Lang U.M., *Augustine's Conception of Sacrifice in City of God, Book X, and the Eucharistic Sacrifice*, w: *Antiphon 19, 1*, The Catholic University of America, Washington 2015, www.academia.edu (dostęp: 4.02.2018).
- Kornatowski W., *Wstęp. Przegląd treści*, w: *O Państwie Bożym*, t. 1, Warszawa: PAX 1977.
- Szymik J., *Theologia Benedicta*, t. 2, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2011.
- Michalik A., *Zrozumieć chrześcijaństwo. Istota chrześcijaństwa według Josepha Ratzingera*, Tarnów: Wydawnictwo Biblos 2008.
- Ravasi G., *Psalmy*, cz. 3, tłum. z wł. K. Stopa, Kraków: Salwator 2008.
- Perszko P., *Miłość jako podstawowa zasada życia chrześcijańskiego w „De civitate Dei” św. Augustyna*, *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne* 5 (1998), nr 1, 21–42.

**THE NATURE OF TRUE RELIGION ACCORDING
TO AUGUSTINE OF HIPPO
AND JOSEPH RATZINGER (BENEDICT XVI)
BASED ON “DE CIVITATE DEI” BOOK X**

Summary

The subject of reflection in this article is the problem of nature of true religion in the theological thought of Saint Augustine and Cardinal Ratzinger. The uniqueness of Christian worship based on a true sacrifice comes down to remaining in closeness with God and to love and mercy which are its wellspring and expression.

Key words: Joseph Ratzinger, Saint Augustine, religion, worship, sacrifice, heart, communion with God

Nota o Autorze

Marek KOŁODZIEJCZYK – magister teologii, absolwent Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, doktorant na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół pojęcia *memoria* w aspekcie wieczności w myśli teologicznej św. Augustyna i kard. Josepha Ratzingera.

Kontakt e-mail: m.kolodziejczyk@gmail.com